

N. F. Preobraženskij:

Rusija v nemški luči.

Založnik Georg Müller v Münchenu, ki je izdal v nemškem prevodu že del Tolstega korespondence, važne za razumevanje njegovih nazorov, priobčuje sedaj tudi velik življenjepis Tolstega.¹ Prvi zvezek, ki je dozdaj izšel, opisuje na skoro tristo straneh samo njegovo življenje do ženitve: „Jugendjahre“ (1828—48) in „Lehrjahre“ (1848—62). Tak obširen spis, ki se pogosto naslanja na izvorna pisma in dnevnike, nam dovoljuje natančno slediti razvoju njegovega svetovnega nazora od otroških misli naprej. Pri razlagi Tolstega omahovanja in iskanja izhaja avtor vedno od miljeja in podaja zgodovinsko oceno sočasnih razpoloženj. Tako srečamo v tej biografiji imena Bjelinskega, Hercena in vseh drugih gospodarjev misli takratnega pokolenja. Natančna zgodovina rodbinskega in osebnega življenja, ki sega daleč nazaj, napoveduje že v prvi polovici življenja razpoloženja in trenutke, ki so se pozneje pokazali v velikih romanih in filozofskih spisih. (Avtor je tako priden in skrben v svojih opazkah, da ni bralcu treba nič misliti.) Z oceno biografije bo seveda treba počakati dotlej, da bo končana. Tukaj omenjam samo, da se je avtor vkljub mnenju velikega dela ruske javnosti in najbližjih prijateljev pokojnika glede rodbinske drame Tolstega postavil na stran njegove žene, Sofije Andrejevne — „diese herrliche Frau“ (str. 476). To je v zvezi z razmerjem pisatelja k nazorom Tolstega, ki so povzročili, da je bil tak konec njegovega rodbinskega življenja neizogiben. Tolstoj — o tem govori že naslov knjige same — ga ne zanima tako sam po sebi kot veliki pisatelj in učitelj, pač pa kot najboljši zastopnik duševnega življenja ruskega naroda, nasprotnega zapadni evropski psihiki, kot reprezentant ruskega narodnega duha in največji umetnik sedanosti njegovega naroda. S svojo knjigo hoče približati nemškemu umevanju rusko dušo in kot nje zrcalo rusko literaturo, ki jo avtor tako ceni in ljubi.

Težka sedanost nam neizogibno stavi pred oči vprašanje o bodočnosti, o rezultatih te vojne. To razpoloženje rodi neštivilno vojno literaturo razne vrednosti. Tako izhaja v Jeni pri Diederichtu serija „Schriften

¹ Das heutige Rußland. Eine Einführung in das heutige Rußland an der Hand von Tolstojs Leben und Werken von Karl Nötzel. Erster Teil. München, 1915. XIII—480 str.

zum Verständnis der Völker“, ki pripravlja pogoje vzajemnega umevanja evropskih narodov v bodočnosti. Karl Nötzel, ki je napisal Tolstega biografijo, je, kakor se zdi, urednik te zbirke (v kateri je napisal tudi knjigo o Francozih in uvod knjižici o Hrvatih in Slovencih) in je svoje veliko delo porabil za izdajo manjšega delca: „Vom einfachen russischen Volke“. Ta knjižica obravnava v bolj koncizni obliki in z večjim ozirom na sedanjo politično dobo ista vprašanja: „Unsere zukünftige Kultur-gemeinschaft mit dem eigenen Rußland“¹.

V knjigi „Das heutige Rußland“ nam daje gradivo samo uvod: „I. Buch, Einführung in das Thema ‚Tolstoj‘ Rußland und Westeuropa“ (str. 31—184). Založnik Georg Müller mi je — po ljubeznjivem posredovanju gospoda prof. Murka — poslal v ta namen recenzijski eksemplar.

Nötzel izhaja večkrat od lastnega opazovanja, ko riše sliko sedanjega duševnega življenja ruskega naroda. Dolgo je živel v provinciji na Ruskem in, kakor se zdi, mu je bila dana prilika opazovati Rusijo ne samo v navadnem, mirnem času, ampak tudi v dobi najvišje razburjenosti strasti. Piše, da je živel v Rusiji dvajset let in da je prvič videl Tolstega v Moskvi, v gledališču, leta 1893. Torej je zapustil Rusijo šele malo pred vojno in je videl strašno kmetsko revolucijo, ko so zažigali in ropali graščine. Rusija je naredila na Nötzla globok vtis. „Ein mächtiger Zauber geht aus von der russischen Erde. Wer einmal dort lebte, den zieht es immer wieder dahin zurück“ (Volksseele, str. 5). Potovati v Rusijo je vredno za vsakogar, ki razmišlja o smislu življenja. „So kommt es . . ., daß der Europäer . . . eine Vorstellung erlebt davon, daß es noch ganze Welten gibt außer unserer Kulturwelt, Welten, in denen man anders wertet, anders hasst und anders liebt, als bei uns. Und das gibt dann der Seele ein so weites, freies Gefühl: sie ahnt

¹ Glavno gradivo je dal za ta članek, kakor rečeno, uvod k Nötzlovemu življenjepisu Tolstega. Marljivi pisatelj pripravlja v tisku posebno in veliko (kakor se da iz cene sklepati) delo za Rusijo po načinu knjig Masaryka. Po prospektu soditi se da težko misliti, da bi knjiga prinesla kaj novega. Imena poglavij govorijo vedno o isti nesrečni metodi porabljeni psevd-zgodovinsko gradivo za dvomljive zaključke, Ime zadnjega poglavja vzbuja nejasnost. Ali hoče Nötzel duševno življenje ruskega naroda ločiti na evropski in neevropski element? Založnik upa, da „bo knjiga uničila kitajski zid, ki loči zapadno-evropsko družbo od razumevanja duševnega življenja ruskega naroda“. Bralec tega članka lahko sklepa, kako je to upanje utemeljeno. — Karl Nötzel: Die Grundlagen des geistigen Rußland. Versuch einer Psychologie des russischen Geisteslebens. Inhalt: Die allgemeinen Kulturschicksale Rußlands und ihre unmittelbaren Folgen auf das nationale Geistesleben. — Einfluß des Christentums. — Ausbildung der Denkgewohnheiten durch das Tatarenjoch. (!) — Der russische Despotismus. — Charakter des russischen Staatswesens. — Die russische Intelligenz. — Die Leibeigenschaft und ihre Folgen für das geistige Rußland. — Das soziale Elend. — Der sozial-revolutionäre Sozialismus. — Das parlamentarische Rußland. — Das europäische Rußland (?) und Wissenschaft, Kunst und Literatur. — Pappb. etwa M 5.—, Lwd. geb. etwa M 6.—. Eugen Diederichs Verlag in Jena.

Möglichkeiten auch außer denen, auf deren Erfüllung zu warten sie müde zu werden begann (Rußland, 461).“ To pa zaradi tega, ker leži v globini ruske duše ravno nasprotje vsemu ustroju zapadne Evrope, popolna neinteresiranost na dobrinah tega sveta. Nötzel misli celo, da sili ponižnost, glavna črta ruskega duha, navadno rusko ljudstvo, da se izogiblje grehu in zanikava bogastvo, svobodo in moč na tem svetu, da si ohrani duševno neodvisnost. „Hier scheint mir der Schlüssel zur russischen Seele zu liegen.“ (Volksseele, 4.) Nötzel govori o masi naroda, ki je neznana zapadni Evropi: „Das Rußland, das weder schreit noch schreibt, das einfache russische Volk“.

Ta koncepcija nove knjige, ki je napisana pač že leta 1913, zveni čudno vsakemu, ki je vsaj nekoliko poučen o zgodovini ruske družbe. Baš citirana definicija ponavlja stare nazore slavjanofilov in kliče na dan že davno v arhivih pokopane romantične sanje šestdesetih let. To je prvi vtis. Da se o tem uverimo in vidimo, ali se Nötzlovo naziranje s tem res strinja ali pa mu je le slučajno podobno, treba pretresti njegovo dokazovanje. Pred vsem se lahko reče, da hoče Nötzel svoje osebne vtise generalizirati do zgodovinske prognoze. Za karakteristiko ruske sedanosti, ki mu je že nekaj danega, išče dokazov v ruski preteklosti. To je nezanesljiva pot, ker se je na njej treba varovati velike logične napake, kratko izražene v formuli „post — ergo propter hoc“. Ta nevarnost raste vsled samolastnosti, s katero ocenja avtor zgodovinsko važnost glavnih dejstev ruske zgodovine.

Glavni znak ruske duše je po psihološkem uvodu knjige (Rußland, str. 49 — „Die Anlagen des russischen Volkes“) nadvlada čustva nad umom. „Der Russe erlebt an jedem Erlebnis vorwiegend die Gefühlsseite“ (Rußland, 45). To je bil pogoj duševnega razvoja ruskega naroda „das seelisch-geistige Schicksal Rußlands (ravnotam, 145). Ta, ki stavi na prvo mesto svoje osebne vtise, težavno sodi o tuji duši, in odtod izhaja nestrpnost nasproti tujemu mišljenju. „Empfindliche Menschen bleiben . . . schwerer zugänglich dem, was andere erleben, ja bereits den Überzeugungsgründen dafür, daß andere überhaupt anders erleben können als sie.“

Okornost in pomanjkanje vsake težnje, hoditi s tempom časa, veže Ruse trdno s pravoslavno cerkvijo, ki pa jo avtor brani pred takimi očitki. Nasprotno, baš sprejetje krščanstva je imelo zaradi tega takšne posledice, ker okorela cerkev odgovarja narodovemu značaju: „Beharren im Wechsel der Zeiten. Der Russe, auch der längst nicht mehr kirchengläubige, weigert sich seinen innersten Wesen nach, historische Bedingtheit anzuerkennen (Rußland, str. 51).¹

¹ Par strani pozneje se sicer nasprotno pokaže. Nazadnjaštvo cerkve je pogoj nazadnjaštva ruskega značaja. „Auch die — geistig so unendlich hemmende — Abneigung des aufgeklärten Russen gegen historische Auffassung der Menschen und

Kot zgodovinske dokaze navaja nasprotovanje naroda proti Petrovim reformam in še prej cerkveno reformo Nikonovo — razkol. Nötzel je ponosen na to svoje odkritje. „Man wundert sich immer über eines: weshalb . . . die großen russischen Dichter . . . nicht zur religiösen Vergangenheit . . . ihres Volkes schritten: da liegen die Geheimnisse offen und namentlich Tolstoj hätte sich hier einen sehr großen Umweg ersparen können.“

Toda nemogoče je sklicevati se na razkol, v katerem so se cele mase sežigale same (religiozne epidemije pozna tudi srednjeveška Evropa), kot na dokaz ruske ponižnosti („Demut“), kot željo, ne ustavljati se zlu. Nasprotno, razkol je že kar v začetku izraz narodne samozavesti; razkolniki so, kakor državna cerkev, ki jih je preganjala, zrastle v ozračju ideje, podedovane iz propadlega bolgarskega carstva, ideje o tretjem Rimu, Moskvi, braniteljici pravoslavja.¹ Razkolniki so bolj nestrpni ko njih sovražniki v oficialni ruski cerkvi 17. stoletja v svojem nadutem preziranju, da bi se tudi sami učili od lisjaških Grkov, ki so pod Mohamedom pravoslavje izkvarili, od Kijevskih menihov, ki so z viška zbadali rusko samoljubje. Zgodovinska zasluga preganjalca razkola, patriarha Nikona — zasluga seveda s cerkvenega stališča — je v tem, da se je znal otresti ruske ekskluzivnosti in ni pretrgal tradicije z veseljno cerkvijo. Ni mogoče citirati pisma Avakuma, voditelja razkola, carju kot nekako posebljeno golobičjo krotkost. Treba je pripomniti, da skuša Avakum v ravno teh pismih iz ječe, kakor prej vplivati na carja, da bi končal zvezo z Grki. „Ti, Mihajlovič — nagovarja carja — si pristni Rus, pusti Kirijelejsonce in potegni z nami po domače „Góspodi, pomíljuj!“ Pred cerkvenim zborom, ki je obsodil razkol v navzočnosti vzhodnih patriarhov, se je Avakum, ko so se prepiri predolgo vlekli, vlegel na bok in rekel: „Samo sedite, očetje, jaz pa bom ležal.“ Za časa Petra Velikega se je v razkolu pripravljala nekaka politična reakcija, ki je hotela izbrisati vse „nemštvo“, da bi se naravnost s kitajskim zidom zavarovali pred zapadom. Odtod izhajajo grozovite Petrove kazni. Spomenik tega besnega sovraštva do Petra je znamenita narodna sličica „kako miši pokopavajo umrlega mačka“. Prim. slike iz ruske kulture Miljukova, kurz ruske zgodovine V. O. Ključevskega (III. del, pogl. 14 in 15 in začetek IV. dela). Nötzel je Avakuma narisal v duhu znane

seiner Schicksale muß wohl durch die Kirche mindestens gewährt worden sein; der Russe hatte ja in ihr ständig etwas vor Augen, was in tausend Jahren dasselbe geblieben ist.“ (Rußland, str. 54.)

¹ Zgodovino teh političnih idej pa je Nötzel sam popisal po rezultatih sedanje ruske historiografije v članku „Das heutige Rußland. Zur Entwicklungsgeschichte der russischen Seele.“ (Deutsche Rundschau, Berlin, 1915. Bd. XLI. Št. 7 in 8.) Toda avtor je pozabil ali pa — kar je še bolj čudno — ni znal porabiti tukaj podanega sociološkega gradiva za svojo veliko knjigo „Das heutige Rußland“.

pesmi Merežkovskega: pregnanemu protopopu, ki sedi prikovan v podzemeljski jami in kateremu se je duh umiril, prinaša svetel angelj iz neba *juhe in kaše*; v tem je koncesija poeta zgodovinskim in narodnim predstavam. Ta pesem pa je samo dokaz psihologije današnjega rafiniranega misticizma in ne surovega fanatizma 17. stoletja.

Pravoslavna cerkev živi v zastarelih predsodkih (Rußland, 51). „So z. B. vom Verweilen der Seele im Fegefeuer, von der Unreinheit gewisser Tiere, namentlich des Hundes und auch der Unreinheit der Frau im Zustande der Menstruation: sie darf nicht zur Kirche gehen.“ To pa so deloma ostanki srednjeveških nazorov, ki pa se ne nahajajo samo v pravoslavni cerkvi; pač pa je treba omeniti, da vzhodna cerkev vic sploh ne pozna. — Ruski narod, tako nadaljuje Nötzel, pa se slepo drži cerkvenih predpisov. On ne pozna iskanja Boga zunaj cerkve in je ponosen na svoje pravoslavje (Rußland, 53). „Die russische Kirche . . . lehrt ihre Bekenner, daß sie die einzigen Gläubigen, . . . die einzigen Christen sind, die den richtigen Glauben haben.“ Verska ekskluzivnost pa se ne nahaja samo v ruski cerkvi; še lansko leto je g. Knific, ki so ga ganile vroče molitve pred iversko kapelico v Moskvi (Dom in Svet, XXVII, 1914, str. 392a), izražal nado, da bo Bog te verne, ampak zablodivše ovce zavrnil na pravo pot, t. j. v krilo edine resnične, katoliške cerkve. Ruskemu narodu, njegovim masam, je verski fanatizem popolnoma tuj. Mirno živijo z mohamedani, n. pr. ob Volgi, in radi priznavajo, da je storil Mohamed jako pametno, ko je prepovedal žganje. Narodna vera se ne da omejiti na same obrede (prim. „Trije starci“, ki jih je Tolstoj napisal po narodnih pripovedkah na Volgi). Po Nötzlu dela Ruse baš verska nestrpnost gluhe in slepe za tuje nazore. „Und eng damit zusammen (durch . . . Lehre der Kirche) hängt die oft peinlich auffallende Unfähigkeit, in einer von der seinigen verschiedenen Anschauung etwas anderes als Unaufrichtigkeit zu erblicken (ein geistiger Mangel, der z. B. einem Tolstoj, der mit Worten stets Toleranz predigt, einfach unfähig macht, zu begreifen, was Toleranz überhaupt bedeutet.“ Nekoliko višje pripoveduje, da je ta nestrpnost ruskemu značaju prirojena; sedaj ne vemo, kako se naj vse to strinja, posebno pri Tolstem, ki ga je ruska cerkev vendar izobčila! Razkol, ki se drži od 17. stoletja naprej v srednji Rusiji (Moskva, Don, Povolžje) s svojimi sektami, ni osamljena prikazen. Veliko število vedno se množečih novih sekt, celo mističnih in racionalističnih, dokazuje, da versko gibanje v ruskem narodu še ni končano, da njegovi ideali niso tako zastareli, okorni, kakor se zdi gospodu Nötzlu.

Človek se čudi, ko bere, da je dokaz udanosti cerkvenemu nauku surovo ravnanje z živalmi (Volksseele, 55). „Der Russe quält völlig gedankenlos Tiere, vor allem Pferde und Hunde.“ To baje zaradi tega, ker stavi cerkev človeka v sredino vesoljstva in je uverjena, da stoji

človek visoko nad živaljo. Isto pa bi se lahko trdilo tudi o katoliški sholastiki, ki uči — po Aristotelu — enako gospostvo človeka nad živaljo, kar Nötzlu menda ni znano. Ubogi ljudje so res včasih surovi z živalmi, tega pa je kriva njih beda. Treba pa samo videti, kako božajo in opletajo s trakovi svoje konje mestni izvožčki in o praznikih tudi kmetje. Kuharica gospoda Nötzla, „eine sehr fromme und gut-herzige Köchin“, je s kropom polila psa, baje samo zaradi tega, ker je pes pribežal v kuhinjo, kjer je visela ikona! Bolj verjetno pa je, da je bila huda na psa zaradi česa drugega; v kuhinji je za psa mnogo izkušnjav. V Puškinovem „Dubrovskem“ reši kovač mačko z nevarnostjo za lastno življenje z goreče strehe. Nobenega sovraštva do živali, celo do „spoštovanega Mihajla Ivaniča“ (= medveda) in večno preganjanega volka, da ne govorimo o lisici in drugi zverjadi, ni nikjer v narodnih pesnih in pravljicah. Še bolj nerazumljivo je, kako je mogoče kaj enakega govoriti o ruski inteligenci. „Wir finden in keinem russischen Erlösungstraume . . . Platz für unsere demütigen Brüder, die Tiere, und für unsere stummen, sündlosen Schwestern, die Pflanzen. Das aufgeklärte Rußland denkt streng anthropozentrisch: der heilige Franz hat für dieses Rußland nicht gelebt.“ (Rußland, 56.) To je čuden pozkus, postaviti rusko javno mnenje v odvisnost od cerkvenih form, obsojen že v naprej, da se ponesreči. V resnici je ravno zgodovinska zveza med cerkvijo in državo naredila inteligenco indiferentno za verstvo (Miljukov, Očerki, II, 402). In baš zaradi tega se ne more uresničiti želja gospoda Nötzla, da bi ustvaril „Einheitlichkeit des russischen Nationalstolzes“ za inteligenco in za narod, na cerkveni podlagi (prim. njegov članek „Die Wurzeln des russischen Nationalbewusstseins“. Deutsche Arbeit. Prag, April 1916, str. 389, b).

V nadaljnjem razlaganju dokazuje, da določajo značaj ruskega naroda tri velike zgodovinske nesreče: tatarska vlada, politični despotizem in tlačanstvo, ki so vse tri v neposredni medsebojni zvezi. Zgodovinsko ta zveza ni pravilna. Moskovski absolutizem in tlačanstvo sta se razvila, ko je bila tatarska moč strta, ko je Rusija po dolgih vojnah proti vzhodnim in zahodnim sovražnikom (v 16. in 17. stoletju pride na leto miru povprek leto vojne), neizogibno prišla do močne centralne države in vojaških posestev. Na to pot je pripeljala državo njena geografična lega in zgodovinska vloga, ki jo je že Križanič uganil. Idejni začetek tega procesa je bil res, po Nötzlovi učenjaški terminologiji, „der Fall von Konstantinopel (1452), nach dem die Lächerlichkeit (!) beginnt, daß der russische Zar seine Abstammung auf die römischen Weltkaiser zurückführte (Deutsche Rundschau, b, c, str. 99).

Tatarski jarem je po Nötzlu bil strašen: „Furchtbare Knechtung“ (Rußland, 58). V Moskvi se še danes imenuje „devičje polje“ kraj, kjer se je vsako leto zbiral tribut, deklice.

Žal pa, da je romantično slikanje Rusije pred tatarskim jarmom¹, v stilu poezij Alekseja Tolstega in po njem posnete groze sužnosti nezgodovinsko. Tatarji se niso brigali za življenje premagancev, puščali so jim jezik in vero, pozneje so dali celo ruskim knezom svojo pravico do tributa v najem, kar je postalo vir moskovskega bogastva in vpliva. Z vsem tem so pospešili konec svoje moči. O kakršnemkoli zatiranju „svobodnega življenja ni mogoče govoriti. „Věče“ se je dalje ohranilo v Novgorodu vsled razvoja trgovskega stanu in je preživelo povsodi isto evolucijo, neodvisno od postranskih vplivov. Nötzel pa potrebuje te predpogoje za svoje čudovite zgodovinske konstrukcije. „Das russische Volk wurde vor das Entweder-Oder gestellt: willst du sterben als freier Mann oder leben als Sklave. Wir wissen dabei nicht, wieviel freie russische Männer damals der Knechtschaft den Tod vorzogen. Jedenfalls aber sind die heutigen Russen vornehmlich Abkömmlinge derer die in Knechtschaft am Leben verharrten (Rußland, 56; Volksseele, 31)“. Za razlago, koliko je pomagala Rusom v tem položaju krščanska potrpežljivost (und das braucht gar nicht aus Feigheit geschehen zu sein, allein schon der Christenglaube wies diesen Weg — Rußland, 58) našteva Nötzel sledove, ki jih je zapustila tatarska sužnost v ruski duši ravnodušje do svoje osebne lastnine (to je primitiven čut sužnja, ki mu njegov gospodar lahko vse vzame), vero v usodo, ki je naredila Ruse ravnodušne v največji nevarnosti, neumljivo malomarnost do svetskih dobrin, suženjsko uslužnost, ki je včasih niti ne namerava in ki mu ne nosi niti gmotnih koristi. Nadalje izvaja Nötzel iz iste suženjske razvratnosti tudi alkoholizem, spolno razuzdanost in nagnenje do tatvin. Neumljivo ostane, kako naj ravno tam vzklijejo, kakor lilije v blatu in gnoju: požrtvovalnost, odpuščanje i. t. d., dasi pasivne čednosti, toda čednosti vendar. „Für uns Westeuropäer nacheiferswerte und etwas beschämende Tatsache . . ., daß auch der gebildete Russe viel weniger an den äußeren Gütern hängt als wir (Rußland, 60) . . . Kraft zu verzeihen, erlittenes Unrecht wirklich zu vergessen . . . Geduld im Ertragen von Leiden und einfache Ergebenheit im Sterben und jene Selbstverständlichkeit, in der der Russe sein letztes Stück Brot mit dem ersten besten Hungrigen teilt . . ., das sind die passiven Tugenden (Rußland, 64).“

Rusom je ona tiha konsolidacija Rusije, ki je izhajala iz Moskve in Rusijo rešila odvisnosti na zunaj, samo dokaz zgodovinske moči njihovega naroda. Miljukov primerja poznejše naraščanje moskovskega carstva po vtisu, ki ga je imelo na sosede, z groznim, neomajnim ko-

¹ Bevor die Mongolen in Rußland einbrachen, hatte das russische Volk in Gemeinschaften gelebt, ruhig, zufrieden am Alltag und festlich heiter bei Spiel und Tanz am Feiertage. Dem machten die Tataren ein Ende. (Rußland, 58.)

rakom „kamenitega viteza“. Kdor misli, da je sedaj, po preteku stoletij, še vedno prejšnja sužnost vzrok moralnim defektom, ta očitvidno misli, da ta narod ni zdrav. Nötzel pa vedno zatrjuje, da so Rusi „... prachtvolles, urgesundes Volk.“ Bolj zanimivo je, kar pripoveduje Nötzel o vplivu sedanjega ruskega političnega sistema. Tukaj opazuje sam, kot človek iz drugih krajev, iz drugega sveta. To je bolj zanesljivo, ko njegove zgodovinske konstrukcije.

Politični despotizem, nova sužnost, je po njegovem ravno tako slabo vplival na narod. Seveda pa ni mogoče spraviti vsega v eno historično zvezo. G. Nötzel zasluži to očitjanje tem prej, ker v „Deutsche Arbeit,“ (gl. više!) popolnoma pravilno izvaja nastanek moskovskega samodržavja iz vednih bojev (389 a: „ein ständiger Krieg verlangt einen ständigen Oberbefehlshaber“), tukaj je začetek enak kakor pri tlaki.¹ In vkljub temu se knjiga njegova zadovolji — žalibog! — namestu te pravilne zgodovinske logike z modrovanji o duševni sorodnosti samodržavja in tatarske sužnosti. Sužnost je — bajè — pripravila samodržavju temelje, ker je Ruse odvadila svobodi. „Alles das, was wir im russischen Volkscharakter auf Einwirkung des Tatarenjoches zurückführten, kann mit gleichem Rechte dem jahrhundertlang herrschenden Despotismus zugeschrieben werden, der bekanntlich (!) die direkte Hinterlassenschaft des Tatarenjoches darstellt“ (Rußland, 66).

Nagnenje nesvobodnega človeka, biti uslužnemu, je razvilo lastnost opazovanja, katere strani na tujem značaju so najbolj pristopne. Iz te težnje po robski uslužnosti izvaja Nötzel — kar je pač dovolj čudno! — globoko analizo ruske literature. „Hing doch das Geschick jedes einzelnen ... davon ab, wie es den Machthabern gefiel. So ward die Fähigkeit, die Eigenarten, vor allem die Schwächen der Mitmenschen auf den ersten Blick zu erraten, auf das virtuoseste ausgebildet im Russen und hier stehen wir wahrscheinlich auch am Urquell der überlegenen Psychologie des russischen Künstlers(!)“. (Rußland, 67).

Nadalje se po njegovem iz enake sposobnosti razvije sebičnost in enostranost. Ruska nehvaležnost in rusko norčevanje iz zapadne Evrope neprijetno dirne tujca. Levin v „Ani Karenini“ imenuje zapadno evropske

¹ Način Nötzelovih citatov je prav posebne vrste. Samo v začetku zgoraj omenjenega članka omeni zelo nejasno in prikrito novejšo rusko historijografijo (390 ... ausgezeichnete russische Forschungen), v tekstu samem pa dobesedno izpisuje Ključevskega znani stavek (prim. zgoraj navedeno frazo!), mogoče tudi Platonova, Bogoslovskega — seveda brez vsakega znaka, od kod ima kaj. Ravnotako spominjajo nekatere opazke o fevdalizmu v Rusiji na dela Pavlova-Silvanskega (ko Nötzel dokazuje, da med Rusko in zapadno družabno evolucijo ni temeljnih razlik). Pomanjkanje teh virov nam ne kaže ravno, ali je študiral vse te originalne vire, ali pa ima vse to iz druge roke. Nötzel je prevedel na nemščino (za Arhiv f. Sozialwissenschaft und Socialpolitik, 1915) članek Miljukova z enako vsebino („zur Geschichte des russischen Adels“).

nazore o gospodarstvu nesmiselne, predno sploh obišče zapad. Ravno tako je razmerje Tolstega k ljudski šoli. „Tolstoj selber liess sich ganze vier Wochen lang deutsche Volksschulen zeigen, ward dabei überall aufs freundlichste aufgenommen, um dann zuhause . . . die deutsche Volksschule mit einem Hohn und Spott zu überschütten, die beim rechten Namen zu nennen mich bloss die Ehrfurcht vor dem grossen Dichter abhält. Das alles geschieht aber auch heute noch unzählige Male.“ (Rußland, 73).

Kot Nemez bi se Nötzel lahko tolažil s tem, da je tudi v Marseilli Tolstoj, potem ko se je seznanil s šolami, šel, da se seznanj s pocestnimi gledališči in pocestno literaturo. Tolstoj se je hotel prepričati, kaj je duševna hrana preprostega ljudstva, ker mu v šoli najboljši učenci, ki so dobro znali lekcije, niso vedeli odgovoriti na posebna prašanja iz domače zgodovine. Eden mu je celo odgovoril, da je Julija Cezarja ubil — Napoleon. Tako se je Tolstoj prepričal, da je voda prešla čez jez v postranske toke, a ne v ono stran, kjer so jo čakala kolesa pedagogov.

Če pa se nekateri iz navadnih ljudi lahko miselno izražajo o Nemčiji¹ in če izhajajo taka lahko miselnost iz umetno privzgojenega političnega šovinizma („jeder despotischen Regierung die Neigung innenwohnt, ihre Untertanen zum Chauvinismus zu erziehen“ — Rußland, 83), v teh šovinistih vendar ni zastopan ves narod, niti najboljši iz njega. V Nötzloyem članku „Die Wurzeln des russ. Nationalbewusstseins“ zbuja nespornost tega že podlaga sama njegovega prašanja. Zgodovinski vzroki so po njegovem ustvarili stalnost ruskega nacionalizma: „So ist der russische Revolutionär auch stolz auf Russlands politische Grösse und kommt selbst in . . . Parteiprogrammen nicht heraus über den Föderativsystem aller . . . zu Rußland gehörenden, auch der nichtrussischen Völker, während den russischen Reaktionär aufrichtiger Stolz beseelt auf die Kühnheit und den Opfermut des russischen Revolutionärs und er auch in ihm eine Verkörperung der russischen Überlegenheit vor dem „faulen“ Westen verehrt.“ l. c. 389, b. In vendar, da si gre stvar tako daleč, je podlaga tega čustva, ne ve se zakaj, nekaj jako nestalnega. („Das russische Nationalbewusstsein . . . in seinen ewig wechselnden Begründungen. — 388 a. „Sehr wechselnde Begründungen des russischen Nationalstolzes“ 390 a). V čem pa je ta spremenljivost, tega ne izvemo nikjer. Najbolj priprosta misel bi bila, da šovinizem ni nekaj izključno ruskega. Nötzel pa išče brez potrebe zgodovinskih razlogov in jih najde v tem, da je bila zapadna evropska kultura že kar iz začetka sovražna ruski. „Westeuropa ward . . . einmal Rußland aufgezwungen“ — (Ruß-

¹ Nötzel se pritožuje nad Rusi, ki so videli dvoje, troje nemških šol ali bolnišnic in sedaj pomilujejo naekrat vse nemške bojnike in dijake.

land, 72). „Rußland hat natürlich auch seine Tradition, die ward indess leider vor zweihundert Jahren durch Peter den Grossen gewaltsam unterbrochen“ — (Rußland, 75).

To negativno razmerje do reform Petra Velikega pa je že pokopano izza slavjanofilske dobe sem. Preiskovanje dobe pred Petrom je pokazalo, da se je Rusija nagibala na zapad. Nötzlovi nazori so popolnoma zastareli. Čudna je n. pr. njegova trditev, da je industrija do danes ostala duševno tuja ruskemu narodu, ker je element tuje zapadne kulture, ki ji je bil svoje dni nasilno vrinjen od vlade. Tem bolj čudno pa je, da je isti pisatelj v ravno omenjem članku v „Deutsche Arbeit“ ocenil Petrove reforme popolnoma pravilno z najnovejšega znanstvenega stališča. „... Rußlands Lage... war eine solche, daß seine Selbsterhaltung nicht völlig ohne Schädigungen in rein nationaler Hinsicht abgehen konnte. Westeuropa hat sich dabei niemals Rußland aufgedrängt, es ist vielmehr immer von ihm gerufen worden: Alles Heil kam von ihm. Un das längst schon vor Peter, gleich nach Begründung des Moskauer Staates. Dessen gesamte Einrichtungen erklären sich ja aus diesen beiden Momenten: militärische Notwendigkeit auf der einen Seite und europäisches Vorbild auf der anderen“ — 390 a do 391 b. Na ta način sta članek v „Deutsche Arbeit“ in knjiga „Das heutige Rußland“, dasi imata istega pisatelja, postavljena na ravno nasprotne zgodovinske perspektive in ta razlika ni baš v prid velikemu in samostojnemu delu g. Nötzla.

Tlačanstvo, ki je tako dolgo ležalo na ruskem narodu, smatra Nötzel pravilno za eden glavnih vzrokov, da se je inteligenca narodu odtujila. (Rußland, 86). Treba pa pripomniti, da se ta razlika sedaj v resnici in tudi uradno odstranjuje. Duma je obravnavala in zdi se, tudi sprejela projekt zakona, ki naj da kmetom pravice, enake pravicam drugih stanov. Toda čemu ponavljati ob tlaki to, kar se je govorilo že v zvezi s tatarsko sužnostjo. Und auch hier wissen wir nicht, wieviel reie Männer den Tod dem Tod der Knechtschaft vorzogen... i. t. d. (gl. spredaj — Rußland, 87). V moskovski državi so bili vsi stanovi enako nesvobodni. Težko življenje je živel ves narod. Početki tlačanstva so zgodovinsko motivirani, samo da je preživelo dobo svoje zakonitosti. Tembolj se — celo po Nötzlu — vidi moč ruskega naroda nezlomljena, nepokvarjena. „Augenscheinlich hatte aber das russische Volk bereits von den Zeiten des Tatarenjoches her so zu leiden gelernt... dass es das gar nicht auszudenkende Elend der Leibeigenschaft zu überleben vermochte, ohne Schaden zu nehmen an seiner Seele.“ (Rußland, 88.) Težko je pomisliti, da tiče v današnjem beraštvu, tatvinah, alkoholizmu i. t. d. sledovi starega, nesvobodnega časa. Vse to se nam popolnoma zadovoljivo razloži iz današnjih razmer, kakor dela tudi Nötzel sam v zadnjem poglavju svojega uvoda. Ruska vas ni mrtva voda; zelo se

je spremenila celo v zadnjih desetih letih (zanimanje za dumo, koope-
rativno gibanje po revoluciji i. t. d.), tlačanstvo pa je bilo odpravljeno
že pred več ko šestdesetimi leti. Najbolj fina in menda najbolj značilna
opazka Nötzlova — pri tem mu je odprla oči kmetška revolucija? —
pa je v tem, da se rešpekt pred tujo lastjo težko vkorenini v svetu,
ki je lačen zemlje. „Die Erziehung zum Eigentumbegriff hat wohl . . .
durch Generationen hindurch währende wirtschaftliche Selbständigkeit
zur Voraussetzung . . . Die höchste Ehrlichkeit — in Ländern mit alt-
eingesessenem, freiem Bauerntum und wir haben Hoffnung auf ein
solches in Rußland.“

Težki socijalni položaj ruskega naroda je vzrok razpoloženja mlade
ruske inteligence. Vse njene misli gredo za tem, kako bi se olajšala
splošna beda. Ko pravi Nötzel o Rusiji še v začetku svoje knjige:
„Kein Mensch soll überhaupt an etwas anderes denken dürfen, als
daran, den Hunger seiner Mitmenschen zu stillen, solange nicht alle
Menschen satt zu essen haben“ — ga globoko gane to idealno razpo-
leženje, posebno pri ubogih dijakih, ki žive ob kruhu in vodi ter se
celo sramujejo bogastva. (Višje šole so, kakor pravi Nötzel in kar je
tako znano, v Rusiji glede sestava slušateljev bolj demokratične nego
na zapadu).

Kot rusko posebnost navaja Nötzel letargijo, ki se ne strinja prav
z željo, pomagati narodu. Vsi sanjajo o novem, idealnem redu, ki bi
odpravil vso nesrečo. Hočejo vse ali nič. Med tem pa ostane inteli-
genca brezdelna. Sovraštvo do vlade jemlje danes veselje do mirnega
kulturnega dela, ker bi tako delo pomenilo pomoč narodu in spravo
s sedaj vladajočim sistemom. V začetku knjige pa se razlaga to nez-
nanje dela iz abstraktnih podatkov ruske psihike: „Die Gegenwart
ist dem Gefühlsuntertanen unerträglich, aber auch eine mit Händen
fassbare Zukunft bleibt ihm unannehmbar.“ (Rußland 76). Iz tega raz-
loga tudi ravnodušje k sedanjemu delovanju državne dume. Ja^z pa
mislim, da je to razpoloženje značilno za čas pred revolucijo. Doba
po prvi dumi in sedanja vojna, seveda, vse to je prisililo rusko inte-
ligenco, da gleda dogodke z drugimi očmi¹. Duma razvija svoje delo-
vanje sedaj v boljših razmerah, inteligenco pa je sprijaznilo z vasjo
kulturno delovanje vasi in vedno večji naraščaj inteligence s kmetov.
(Glej više, v drugi zvezi omenjeni razvoj — vkljub nasprotju — zadrug,
šol, celo gimnazij, po vaseh.)

Glavno prašanje, ki ga obravnava Nötzel, pa so bodoči pogoji
vzajemnega umevanja in zблиževanje med Rusijo in zapadno Evropo.
Avtor ne razločuje dovolj jasno zgodovinske spremembe sestave ruske

¹ Članek je bil pisan pred izbruhom sedanje ruske revolucije, katera tudi ni
pokaz Nötzelnove trditve o političnem nazadnjaštvu ruskega naroda.

inteligence in razpoloženj med ruskimi kmeti, ko govori ves čas o nečem stalnem. Dasi v uvodu omeni razliko med razpoloženjem „skesanih plemičev“ in poznejših demokratičnih inteligentov, vendar te razlike v knjigi sami ne uporabi. To dela, da so njegove razlage nerazločne. Glavna njegova teza je, da so Rusi bolj nestrpni od zapadnih Evropejcev. (Prim. Lj. Zvon, 1916, str. 380). Ruska javnost, ki je brez vsake možnosti praktičnega delovanja, ne more preskusiti vrednosti svojih nazorov. Logične misli in znanja, oceniti svoje lastne moči, bo to občinstvo naučila razsodna zapadna Evropa, ki si nikakor ne dōmišlja, da je kako vzvišena in nezmotljiva. Zato pa bo Rusija prinesla v zapadno Evropsko življenje več duše, medsebojnega človeškega umevanja, več ljubezni k preprostem ljudstvu. „ . . . Rußland in seinem intuitiven Sichausleben das alte Europa aufklärt über das, was es eigentlich will und darin besteht wohl . . . Rußlands Kulturmission.“ (Rußland, 178). Idealizem razpoloženja in umetniško ljubeče realno razmerje do resničnosti, kar je najboljša stran ruskega romana, to bo razložilo smotre življenja. Oba ta dva sveta se morata zediniti v skupnem kulturnem delu za bodočnost.

Tako se pokaže, da je filozofija zgodovine pri Nötzlu, ki se v nekaterih temeljnih rečeh strinja s starim slavjanofilstvom, v nasprotju ž njim vendar nekoliko samokritična. V tem poskusu, najti temelj za sporazum, je glavna zanimivost te knjige v sedanjem času. Oceniti principijalni pomen tega prašanja in pravilnost njega rešitve, ni moja naloga. Hotel sem samo pokazati največje pogrēške, ki so zablodile v dokazovanje. Kar dela ton njegove knjige prisrčen, je ljubezen do ruskega naroda, s katero je napisana ta knjiga. Škoda, da se ni mogel okoristiti z rezultati svojih poznejših del (iz l. 1915 in 1916), ko je l. 1914 pisal uvod svoji veliki knjigi. Če bi se mogel, ne da bi zapustil znanstveno bazo, odreči svojim psevdozgodovinskim dokazom, bi se njegova filozofska koncepcija gotovo spremenila na boljše. Tudi brez tega trpi na pretiravanju in prehitrem generaliziranju osebnih opazovanj.

